

5 KGAOLO YA BOHLANO

5.1 MEHUTA YE MEVEDI YA DITAODIŠO

5.2 MATSENO

Karolwana ye ya nyakišišo e nepiša mehuta ye mebedi ya ditaodišo go ya le ka fao borateori ba bangwe ba di lekotšego ka gona. Abrams (1985:59) le Holman (1972:204) ba ruma taodišo ka go e arola ka mehuta ye mebedi ye megolo, e lego taodišosemolao '*formal essay*' le taodišosengwalo '*informal essay*', go ya ka fao go šetšego go ukametšwe ka gona mo tlhalošong ya taodišo.

Holman (1972:204) o re mehuta ye mebedi ye megolo yeo e sa le e hlalošwa ke Michael de Montaigne bogologolo ge a betla lereo le la taodišo. Go thwe lereo le o le tšere go lediri la Sefora e lego '*essayer*' leo le šupago gore maitekelo '*attemp*' gomme a dira le le rego '*essai*'. Ge le hlalošwa ke borateori ba mehleng yeo le be le šupa gore ke maitekelo a mongwadi a go ngwala dikgopolo tša gagwe gore di balwe. Le lehono lereo leo la taodišo le sa šomišwa ka yona tlhalošo yeo.

Godimo ga fao, Michael de Montaigne le yena ge a hlola lereo le la taodišo, o ile a napa a bontšha gore go na le mehuta ye mebedi ye megolo ya ditaodišo yeo e boletšwego ke borateori ba ka godimo. Ke

yona kgato ya mathomothomo ya go fapantšha taodišosemolao le taodišosengwalo. Taba yeo e bolela gore go ka no thwe Montaigne ke kgogotswadi ya ditaodišo.

Heilker (1996:34) o hlatsela ditaba tše tša malebana le go aroganywa ga taodišo ka mehuta ye mebedi ge a re:

It is a common conception that the essay splits into two distinct modes after Montaigne, one informal, personal, intimate, relaxed, conversational, and often humorous, and the other dogmatic, impersonal, systematic, and expository.

Ditaba tše di bolelwago ke rateori yo di bohlokwa gagolo ka gobane o hlaloša mehuta ye ya ditaodišo go ya ka diphapantšho tša yona. O napile a dira gore ditaba di be bonolo go babadi ba ditaodišo gore ba tsebe gabotse phapano gare ga taodišosemolao le taodišosengwalo.

Ge a hlaloša kgopolo ye ya mehuta ya ditaodišo, Cuddon (1998:286) o re:

Essay is a composition, ...which discusses, formally or informally, a topic or a variety of topics.

Bjale go yo lekolwa mehuta yeo ye mebedi ya taodišo go ya ka fao e hlalošwago ke borateori ba ka godimo ka gona.

5.3 TAODIŠOSEMOLAO

Holman (1972:232) o hlaloša taodišosemolao ka go re:

Formal essay is a serious, dignified, logically organized essay, written to inform or persuade.

Polelo ye ya Holman e bolela gore mohuta wo wa taodišo o lebane le tatelano ya ditaba go ya ka melao ye e rilego ebilego e lebane le melao yeo, gomme e ngwalwa go sedimoša mmadi ka mokgwa wa go mo šušumetša go amogela se se ngwadilwego. Ge a oketša kgopolo yeo, Emmanuel (1974:4) mo taodišwaneng ya gagwe ya go bitšwa ‘*Can Literature Convey Knowledge*’, o fo re:

In this respect, the formal essay which has no plot and no limit to its choice of topics, conveys conceptual information.

O hlaloša gore mohuta wo wa taodišo ga o na thulaganyo le sererwa tše di rilego go akaretšwa le magomo a a rilego a yona. Go tšwela pele o hlaloša gore mohuta wo wa sengwalo o fana ka tshedimošo ye e lebanego le seakanywa. Gape o gatelela gore taodišo ya mohuta wo e swanetše go ngwalwa ka tsela ye e lego gore e nolofetše, e sego ka mokgwa wa go kamaka ditaba. Ke ka lebaka leo a bolelago gore taodišosemolao e ngwalwa ka mokgwa wo o nolofetšego wa kgekagano ya tshedimošo mola e nangasetše ka gare ga bodiba bja teori.

Bjale ge go elwa hloko tlhalošo ya borateori ba mabapi le taodišosemolao, go tla elelwa gore ga ba tšweletše mehutana ya taodišo ye thwii, eupša ba kwagatša tšhišinyo ya gore go na le mehutana ye e welago ka tlase ga legoro la taodišosemolao. Ge kgekopolo ye e latelwa gabotsebotse go laetša gore taodišosemolao e na le mehutana ye e latelago, e lego (a) lengwalonyakšišo, (b) pegonyakišišo, (c) taodišwana, (d) tesetheišene ye nnyane, (e) tesetheišene le thesese.

Yona mehutana ye ya taodišosemolao e tiišetšwa ke Holman (1972:232) ge a e hlaloša ka go re taodišo ye ke:

*...serious, dignified, logically
organized...*

Ge go kgonthišišwa tlhalošo ya rateori yo go tla lemogwa gore taodišosemolao e karabetše ka gare ga phampha ya melao le melawana yeo e e phaollago mahlakoreng ohle gore e se tlo tšwa tseleng ge e ngwalwa. E bokgobeng bja melao ya mmušo wo boima wa teori. Ge taodišo ya mohuta wo e ngwalwa, melao yeo e swanetše go latelwa ka kgang goba ka kgapeletšo, mongwadi a rata goba a sa rate.

Ge go ka balwa Emmanuel (1974:4) gona mo tlhalošong yeo, go tla lemogwa gore ga a no thekga fela kgopolo ya Holman eupša o gatela pele ka go re:

*...the formal essay which has no plot
and no limit to its choice of topics,
conveys conceptual information.*

Kgopolo ya rateori yo go laetša e gatelela gore taodišosemolao ga e na thulaganyo gape ga e ka tlase ga kgatelelo ya go kgethelwa sererwa, eupša e gamodišwa teori wa mpanapalega.

Holman (1972:204) o tswalela ditaba tšeo ka go re taodišosemolao e feta taodišosengwalo ka botelele le gona e laolwa gape le ke maikemišetšo a mongwadi. Le ge go le bjalo, e kgona go ba ye kopana gomme e nepišitše ditaodišwana tša dikgatišobaka, ditaba tša saense le tša thuto, dikakanyophelo go fihlela ge sengwalo sa gona se fetošwa kgoboketšo ya ditaodišo. Go ya ka Holman gona letlakaleng leo, ditaodišwana tšeo di logagantšwe go ya ka sebopego se se itšego.

Go ka akaretšwa ka gore gare ga mehuta ye mebedi ye ya ditaodišo, nyakišišo e kgethile go lebelela ka botlalo taodišosengwalo ka gore ke wona mohuta wo bangwadi ba ditaodišo tša Sepedi ka bontšinyana ba ngwadilego ka ga wona. Taba ye e bolela gore ditaodišo ka bontši tše di ngwadilwego polelong ya Sepedi go fihla lebakeng la nyakišišo ye, ke tša mohuta wa taodišosengwalo. Ke ka lebaka leo nyakišišo ye e kgethilego go itebanya le mohuta wa taodišosengwalo fela.

Go ya ka tlhalošo ya taodišosemolao, maikemišetšo a nyakišišo ye ga se go tsinkela mohuta wo wa sengwalo ka gobane ga o nepiše tharollo ya mathata a nyakišišo. Go yo lekolwa tharollo yeo ka go hlaloša seo taodišosengwalo e lego sona. Go tšwela pele go tlo hlokomelwa

mehutana ya ditaodišo yeo e welago ka tlase ga mohuta wa taodišosengwalo. Nyakišišo e kgethile go šala morago mohuta wa taodišosengwalo ka gobane ke wona mohuta woo bangwadi ba ditaodišo tša Sepedi ba itemogelago mathata ge ba ngwala mehutana ya ditaodišosengwalo tšeo di welago ka fase ga wona.

5.4 TAODIŠOSENWALO

Go ya ka Holman (1972:204) mohuta wo wa taodišo o akaretša dingwalo tše kopana, tšeo di lebanego le nnete ya ditaba. Maikemišetšo a tšona ke go bolela mmakgonthe a seo se bolelwago goba seo go ngwalwago mabapi le sona. E akaretša le dingwalo tšeo di laolwago ke mabaka ao a itšego (*‘periodical essays’*) le dingwalo tšeo di amanago le boyena bja mongwadi (*‘personal essays’*).

Yelland (1983:62) o tlaleletša polelo ye ya Holman ka go re taodišosengwalo ke yeo go ka thwego ke yona taodišo ya nnete go ya ka lereo le la *‘essai’*, ka gore e lebane le maitekelo a mongwadi thwii. Mongwadi o leka go tšweletša dikgopolo tša gagwe ka mokgwa wo a bonago go le maleba ka gona. Ge a gatelela kgopolo yeo, Yelland o tšwela pele gona mo letlakaleng la 62, o re taodišo ya mohuta wo e na le tshwantšhokgopolo, gape ebile e lebane le boyena bja mongwadi mola mongwadi le yena a itlemagantše nayo.

Go ya ka Yelland gape gona mo letlakaleng leo, tlemaganyo yeo e lego gona magareng ga taodišosengwalo le mongwadi, ke yona karolo ye kgolo ya taodišo ya mohuta wo. O re taodišo ye ga e tsenelele ka gare ga dinyakišišo tša saense bjalo ka sengwalo sa ‘triti’ eupša e leka go tliša ditšhišinyo tšeo di lego ka gare ga yona go khuduego ya mmadi gore mmadi yoo a tšwele pele ka go latišiša ditaba tšeo. Fowler (1991:78) o re:

...the play of the mind in free associations around a given topic is what count. Essays are therefore not debates, but dialogues with an assumed reader; but in the finest examples of the art, ...

Se se gatelelwago mo ke gore taodišo ya mohuta wo e dumelela mongwadi gore a elele ka dikgopolo tša gagwe a sa thibelwe ke selo. Go thwe ditaodišosengwalo ga di swane le dingangišano, eupša di ka no tšewa bjalo ka dipoledišano magareng ga molaodiši le mmadi. Se se šupa gore mongwadi wa taodišosengwalo o ngwala a eleletša mmadi, a le pele ga gagwe a mo theeditše ge a bolela.

Go ya ka tlhalošo ya borateori ba, go ka hlokolwa dinyakwa tša taodišosengwalo gomme tša akaretšwa ka tsela ye:

- E tlemagane le mongwadi goba molaodiši.
- E lebane le mongwadi ge a leka go tšweletša nnete ya dikgopolo tša gagwe.
- E nepiša thwi lereo le la ‘*essai*’ la go betlwa ke Montaigne.
- E amana le maikutlo a mongwadi.
- E lebane le boitemogelo bja mongwadi.
- Ga e na saense ka gare ga yona.
- Ga e tsenelele ka gare ga dinyakišišo.
- E tliša ditšhišinyo tšeo di lego ka gare ga saense go hlohla khuduego ya mmadi gore yena mmadi yoo a tšwele pele go latišiša ditaba tšeo di laodišwago.
- E dumelela mongwadi gore a elele ka dikgopolo tša gagwe a sa thibelwe ke selo.
- Mongwadi wa yona o ngwala a eleletša mmadi a mo theeleditše ge a laodiša, gomme o swanetše go leka ka maatla gore mmadi yoo a mo kwešiše a be a mo kgolwe.
- E lebane le ditaba tše di hlalošwago ka mokgwa wa go hloka therešo.

Abrams (1985:59) le yena o tlaleletša seo se bolelwago ke borateori ba ba ka godimo gore taodišosengwalo e ngwalelwa babadi ka kakaretšo, e sego legoro le le itšego la babadi. O bolela gape le go re go na le mehutana ye e fapafapanego ya taodišosengwalo. Bjale go yo

hlokomelwa mehutana yeo, gomme go tlo thongwa ka taodišopaka, e lego ye nngwe ya mehutana ya ditaodišosengwalo tšeo di welago ka fase ga taodišosengwalo.

5.4.1 Taodišopaka

Holman (1972:207) ge a hlaloša dinyakwa tša sengwalo se o re, ka go tšweletša seemo se sefsa sa taodišosengwalo, go tšweletše taodišopaka. Ke seemo se sefsa ge se bapetšwa le ditaodišosengwalo tšeo di bego di ngwalwa peleng. Taodišosengwalo ya mohuta wo e tantše kgahlego ya bangwadi ba ditaodišosengwalo ba mehleng yeo. Go be go ngwalwa dingwalo tše kopana tša boithabišo le tša go laya le go sola batho. Ditaodišosengwalo di be di lebane le go eletša setšhaba gagolo ditabeng tša bošaedi tša go leša dihlong. Sengwalo sa mohuta wo, (a) ke se sekopana, (b) ga se na bonoši (*'less individualistic'*), (c) ga se na tlemagano le mongwadi (*'less intimate'*), (d) ga se dule godimo ga mmakgonthe a ditaba (*'less aphoristic'*), (e) ga se latišiše boitaodišo (*'less personal'*) le (f) ga se na boinyakišišo (*'less introspective'*).

Go ya ka Holman (1972) gona mo letlakaleng leo, mohutana wo wa taodišosengwalo o nkgaga moya wa bolokologi kudu mabapi le setaele seo mongwadi a se šomišago ge a ngwala, gomme o bile o kgona go laodiša ditaba tša metlae le tša kodutlo ntle le ditšhitišo. Se sengwe

gape go thwe, mohutana wo o akaretša direrwa tše mmalwa. Go iša pele, o re maikemišetšo a bangwadi ba ditaodišosengwalo tša mohuta wo ke go fa bangwadi sebaka sa go ngwala ka mmakgonthe a ditaba, tlhompho le go roriša, e lego dilo tšeo go thwego ke tše dingwe tša dinyakwa tše bohlokwa tša motheo wa bophelo bjo bokaone. Mo sengwalong se go ngwalwa ka ditaba tša go nepiša lehu, lenyalo, thuto, segwera le ditaba tša boithabišo. Go ka tswalelwa dikgoro tša taodišopaka ka gore legatong le le latelago nyakišišo e ya go tsinkela dinyakwa tša taodišoboitaodišo.

5.4.2 Taodišoboitaodišo

Holman (1972:208) o bolela gore mohutana wo wa taodišosengwalo o thakgotšwe ke go gola ga ditaodišopaka tšeo di tšweleditšego dinyakwa tše mpsha ka gare ga taodišopaka. Go laetša gore seo ke sona se se hlotšego legae la mohutana wo wa sengwalo ka tlase ga taodišosengwalo. Bangwadi ba babjalo ka Lamb, Hazlitt, Hunt le De Quincey ba godišitše dikgatišopaka tša mehleng yeo ka go hlokomela dinyakwa tša sengwalo seo gomme ba ba ba phetha ka go ngwala dingwalo tša sona ka boati. Dingwalo tša bona di be di nepiša segwera, taodišophelo (*‘biography*), ditaodišosengwalo tša metlae le tša boithabišo.

Birch (1993:9) yena ge a hlaloša mohutana wo wa taodišosengwalo o bolela gore nepišo ya yona ke:

...to make a point in an entertaining or challenging way, by giving examples from personal experience.

Ge go ka elwa hloko tlhalošo ye ya Birch o ka re e gatelela taba ya gore maikemišetšomagolo a mohutana wo wa taodišosengwalo ke go laodiša ditaba ka mokgwa wa metlae le go hlohleletša mantsikinyane go mmadi gammogo le go mo hlohla dikgopolo ka mokgwa wo o rilego. Molaodiši o fa mehlala ya ditaba tšeo a di laodišago malebana le boitemogelo bja gagwe bophelong.

Polelo ye e šomišwago mohutaneng wo wa taodišosengwalo e nepiša poledišano (*'conversation'*) yeo e sa laolwego ke melawana ye e rilego ya polelo. E ka no šomiša mašala a motho wa pele ka botee goba bontši bjalo ka, nna goba rena.

Godimo ga fao, babadi ba taodišosengwalo ye ke babadi ka kakaretšo bao ba tsebago ba bile ba kwešiša polelo yeo ya molaodiši. Gape babadi e ka ba baahlodi bao ba ahlolago diphadišano malebana le go ngwalwa ga ditaodišosengwalo tša mohutana wo. Dobrée (1946:25) o thekga ditaba tšeo ka go ba molomo wa lehlabula le borateori ba ge a

tiišetša gore babadi ke ba kakaretšo go sa kgethe go ya ka tsebo ye e rilego ya bona.

Herbert (1999:7) o hlaloša gore taodišoboitaodišo ga e amane selo le nyakišišo, poledišano goba bokamafuri bja ditaba tše dingwe tše di rilego, gomme o ntšha sa mafahleng a gagwe ka go re:

After all, in a personal essay there is no plot, no characterization. There is no research - what you don't know, you omit.

Le ge Herbert a bolela gore mo go taodišoboitaodišo ga go na thulaganyo, fela mo nyakišišong ye go dumelwa gore ge mongwadi a ngwala ka ga se sengwe le se sengwe o a se rulaganya. Ka go realo taodišoboitaodišo e na le thulaganyo ye e rilego. Le ge mohutana wo wa taodišosengwalo o hlaloša ka ga merero ye e amago motho, ke maikarabelo a mongwadi go rulaganya merero yeo malebana le maikemišetšo a gagwe. Ge a gatelela taba yeo, Michael (1999:33) o re:

The easiest way to write a personal essay is to use the standard form taught in composition 101: an introductory

paragraph followed by three paragraphs outlining three main points and a final summary paragraph.

Se se bolelwago fa ke gore thulaganyo ya taodišoboitaodišo e na le matseno, mmele le thumo.

Lenger (1998:23-24) o hlaloša taodišoboitaodišo ka go re ge molaodiši a ngwala taodišoboitaodišo o swanetše go botega, godimo ga moo a ngwale ditaba thwii e sego ka go rarela. Ge a kgonthiša seo se boletšwego ke Lenger, Abercrombie (2003:30) o bolela gore ge mongwadi a ngwala taodišoboitaodišo a lemoge gore e fapana le taodišosemolao ka gobane yona e theilwe godimo ga boitemogelo le maikutlo, gomme gape e tšweletšwa ka morero e sego thesese. Bjale go tlo lebelelwa taodišotlhaloši.

5.4.3 Taodišotlhaloši

Alexander (1965:29) ge a hlaloša taodišotlhaloši o bolela gore:

In descriptive essay...there is no underlying story to hold your composition together so it is necessary

*to think of a central idea to which
everything you describe can be related*

Tlhalošo ye ya Alexander ge e ka tsinkelwa ka tshwanelo go bonala o ka re o gatelela gore mo mohutaneng wo wa taodišosengwalo ga go na le ditaba tšeo molaodiši a ngwalago ka tšona. Molaodiši o ikgethela kgopolo e tee ye kgolo gomme a laodiša ka ga yona. O ikepela ka go hlaloša kgopolo yeo a bile a tšama a šitlela ka mabaka le dikgopolwana mo le mola gore a kgone go tanya šedi ya mmadi. Yena molaodiši yoo o tloga a tekiša kgopolo gore e be sethihi.

Mminele (1995:4) yena o šitlela ditaba tšeo ka go re:

Taodišo ya mohuta wo e fela e eba le
mohlodi ge moithuti a ka ikgethela ka
tlhokomelo moya wo a nyakago go e
tsena ka wona.

Ge eba mohlomongwe go bolelwa ka lefelo la borekišetšo le borekelo bja dilwanalwana tša mehutahutana moo o hwetšago go tletše batho ka bontši ka meraferafe ya bona, molaodiši o tla kgetha seo a bonago se ka tanya kgahlego ya mmadi. Mohlomongwe gona mo tabeng ye kgopolo ye kgolo e ka no ba mehlobohlobo ya batho mmarakeng.

Taodišotlhaloši e fapana le taodišokanegelo ka gobane yona (taodišokanegelo) e laodiša ditaba tšeo di lego gona, gomme sa molaodiši e no ba go di beakanya ka mokgwa wa gore mmadi a kgone go di kwešiša ka tshwanelo. Kwešišo yeo ya ditaba e lebane le kgahlego ya mmadi. Go dira gore taodišo ye e kgahliše go laolwa ke ditabatabana tšeo di tšamago di tsenywa ke molaodiši ka boyena ge a e noka letswai go e natefiša.

Go ka rungwa ka go re go ya ka borateori taodišotlhaloši e tšea sebopego sa go ba le matseno, tšwetšopele ya ditaba le thumo. Se bohlokwa mo mohutaneng wo wa taodišosengwalo, ke gore, ga e na ditiragalo tšeo di ka hlolago phego go mmadi. Bjale go tloga mo go yo hlokomelwa taodišokanegelo.

5.4.4 Taodišokanegelo

Alexander (1965:22) ge a hlaloša taodišokanegelo o re:

When telling a story it is always best to relate events in the order in which they happened.

Go ya ka polelo ya rateori yo go bonala gabotse gore molaodiši o swanetše go tseba le go kwešiša ditiragalo tšeo a di laodišago, gomme

a tle a lemoge bohlokwa bja go di anega ka mokgwa wo di diragetšego kgato ka kgato ka wona. Seo ke sona se gapeletšago mmadi, gore a šale ditaba tšeo morago. Scholes (1969:9) ge a thekga ditaba tšeo o fo re:

By noting the stages in the movement of the plot, and by observing the functions of description, dialogue, and commentary in this movement, we arrive analytically at an understanding of narrative essay.

Taodišosengwalo ya mohutana wo e laolwa ke kokwane e tee ye kgolo, e lego ditaba tšeo di anegwago. Tšona ditaba tšeo di na le ditiragalo tšeo mongwadi a di latelanyago ka mokgwa wa gagwe wo o tlogo goga kganyogo ya mmadi. Ka gare ga kanegelo go na le baboledišwa bao ba tswalanago le ditiragalo. Se sengwe gape se bohlokwa ke gore moanegi o šomiša phego ya go tanya šedi ya mmadi. Ditiragalo tšeo, gammogo le yona phego yeo, di bopa motheo wa tšhušumetšo go mmadi, ka gobane di beakantšwe ka tatelano go ba go fihla sehloeng le khunollong ya lehuto.

Selo se bohlokwa mo taodišwaneng ya mohuta wo ke go hlola maatlakgogedi. Temana ya mathomo ya taodišosengwalo e kgatha

tema ye bohlokwa kudu ya go goga kgahlego ya mmadi. Tiragalo ye e swerego sehloa e swanetše go kgethwa, e beelwe go ya mafelelong a taodišosengwalo e le yona thekniki ya go hlohleletša mmadi go balela pele le pele go fihlela a fetša taodišosengwalo yeo. Ge molaodiši a ka thelelwa a tlišitše tiragalo ye bohlokwa mathomong, gona o tla be a bolaile moko wa taodišosengwalo yeo ya gagwe. Mminele (1995:5) o ruma ditaba tša borateori ba ka go re:

Go anega mo go be bjalo ka ge mohlatswi wa diaparo a anega mašela a gagwe gore yo mongwe le yo mongwe a ikgotsofatše ka go a bona. Mmadi a ikhwetše a na le seswantšhokgopolo se se hlwekilego sa seo se anegwago.

Bjale ka ge Mminele a tswaletše dikgoro ka mantšu a ka mo godimo, gona nyakišišo e ya go itebanya le taodišokgopodišišo. Taodišokgopodišišo ke mohutana wo mongwe wa mehutana yeo e gogilego šedi ya bangwadi ba Maisimane. Go iša pele ke wo mongwe wa mehutana ya ditaodišosengwalo wo bangwadi ba ditaodišosengwalo tša Sepedi ba itekilego bongwadi bja ditaodišosengwalo ka wona.

5.4.5 Taodišokgopodišišo

Alexander (1965:81) o hlaloša taodišokgopodišišo ka go re:

*A reflective essay is an exercise in
contemplation on any given topic.*

Segolothata se se hlalošwago mo, ke taba ya go akanya ka taba goba hlogo efe goba efe yeo e filwego. Nepišo ya taodišosengwalo ya mohuta wo, ke go hlohla bokgoni bja go gopodišiša le go hlaloša ka maikemišetšo a go hlohla monagano le boitemogelo bjo molaodiši a nago nabjo gammogo le mmadi go akaretša le go eleletša le go šomiša tsebo ka kakaretšo. Mafelelong molaodiši o tšweletša bokgoni bja go nagana le go hlaloša dikgopolo mabapi le se a lebanwego ke go se hlalošetša mmadi.

Le ge go se bonolo go hlopha ditaodišosengwalo tša mohuta wo, fela go šetše go hwetšagetše gore go na le tše ntši tšeo di ka hlopšhago ka tlase ga magoro a mabedi ao a latelago, e lego legoro la ditaodišosengwalo tšeo di ithekgilego kudu ka tlhalošo ka botlotla le kgopodišišo tšeo mohlomongwe di ka nogo bitšwa ditaodišo-tlhalošokgopodišišo; le tšeo mo go tšona go gatelelwago boikgopodišišo kudu go feta tlhalošo, tšeo mohlomongwe di ka bitšwago tša kgopodišišo. Bjale go tla lebeledišišwa mehutana yeo ye

mebedi ka boripana go hlokomeledišišwa pharologano ya tšona ka tsela ye e latelago:

5.4.6 Taodišotlhalošokgopodišišo

Ke taba ya setlwaedi gore hlogo ya taodišosengwalo ya mohuta wo e hlangwe ka lentšu le tee. Lentšu leo e ka no ba lentšu le bjalo ka ‘Bosenyi’ goba ‘Botagwa’. Molaodiši o ntšha dikgopolo tša gagwe ge a leka go hlalošetša mmadi gore lona lentšwana leo le šupa eng. O hlaloša seo a se gopolago ka go se eleletša. O akanya kudu ka ga seo a kilego a se bona goba a itemogela sona gomme a nepišetše gore mmadi a eme le yena ka ga seo a se laodišago. Mongwadi wa taodišosengwalo ye o ikeme kudu ka go hlaloša le go akanya go fetiša go fa dikgopolo tše dingwe tše mpsha.

5.4.7 Taodišoboikgopodišišo

Le wona mohutana wo wa taodišosengwalo o kgona go tšea lentšwana le tee ya ba hlogo ya taba.

Ditaodišosengwalo tša mohuta wo di ithekgile kudu ka monagano wa mongwadi. Bokgoni bja go ikgopodišiša ke bjona bo kgathago tema ye kgolo go feta go hlaloša maikutlo mabapi le seo mongwadi a se bonago goba a se tsebago. Mohutana wo wa taodišosengwalo ga o

napile o itshamile kudu ka go akanya, ka gobane mongwadi o tshepa kudu bokgoni bja gagwe mabapi le go tšweletša dikgopolo tše mpsha gore selo goba maemo ao a hlalošago a tšwelele ka sebopego se sefsa. Ke yona thuto yeo e lebanego le seemo se sefsa yeo molaodiši a ratago go e abelana le mmadi.

Ge a ruma dikgopolo tše tša Alexander, Scheideman (1994:7-8) o hlaloša gore taodišoboikgopodišišo e bolela kgopolo (hlogo) go feta maikutlo (pelo). Taba ye e hlaloša gore mohutana wo wa taodišosengwalo o emela bohlale go feta maikutlo. Bohlale bjoo bo lebane le bokgoni bja mongwadi. Ke ka lebaka leo a rumago ka go re *'social balance between mind and heart, brain and soul, are significant indicators of cultural values'*. Ke ka fao go thwego mohutana wo wa taodišosengwalo o theilwe godimo ga dikokwane tše bohlokwa tša bophelo. Gona mo lebakeng le nyakišišo e kgopela sefata go taodišoboikgopodišišo gomme e re madume go taodišotšhušumetšo.

5.4.8 Taodišotšhušumetšo

Scholes (1969:8) ge a bea mantšu ka taodišotšhušumetšo o re:

The persuasive essay has the simplest of literary terms: a point to be established and some support for the point.

Ge polelo ye ya Scholes e ka tsinkelwa ka tshwanelo go tla lemogwa gore o hlaloša gore taodišotšhušumetšo e nepiša go ala taba, gomme ya ba ya šitlelwa ka mabaka gore mmadi a gapeletšege go kgolwa seo se laodišwago. Mmadi o kgodišwa ke mabaka ao a fahlelago ditaba le tšhušumetšo ya go tšwa go molaodiši. Ka nako ye nngwe ntlha ye e šitlelwago e ka tlišwa pele ga ge go ka bewa mabaka goba ya fo logagantšhwa le dikgopolo tšeo di e thekgago. Molaodiši ge a fahlela ditaba ka mabaka ao a fapafapanego o fela a šIELA mmadi sebakana sa go tsena ditabeng gore le yena a šitlele ka a gagwe mabaka, gomme a ikhwetše le yena a kgatha lehwiti mo go diteng tšeo di laodišwago.

Go dira gore mmadi a be le seabe ditabeng, ke mokgwa wo mokaone wa go mo šušumetša gore a amogele seo se bolelwago ntle le tsholo gomme a kgone le go iphetlekela ditaba tšeo ka noši. Mmadi ge a fetlekolla ditaba tšeo o napa a di bea pepeneneng ka moo a kgonago

gore le yena a kgone go di thekga ka tshwanelo, a bile a di kgolwa. Go fetleka moo go amana le go utolla dintlhana tše mpsha tšeo di lego mabapi le tabakgolo yeo e fetlekwago. Ka lebaka leo mmadi o hlahloba seo se mo gogago gore a ipshine ka taodišosengwalo yeo.

O kgona go thekga kgopolo ya gagwe go semelo sa molaodiši, le ka mokgwa wo a lekago go šušumetša babadi ka wona. O tla leka go hlokola tšeo a di eleletšago ka molaodiši gore a tle a kgone go amogela dikgopolo tša gagwe: yena molaodiši, gammogo le mabaka ao a šitlelago ka ona. Mmadi ka boyena o swanelwa ke go tliša maitemogelo a gagwe mabapi le seo se bolelwago. Taba yeo e gatelela gore mmadi o swanetše go ba le tsebo le šedi ka ga dingwalo tša taodišotšhušumetšo ya go ngwalwa, kudukudu go e fetleka. Scholes (1969) gona mo letlakaleng leo o gatelela ditaba tšeo ka go re:

...he must pay close attention to the principal formal device of the persuasive literary essay.

Phetleko yeo e ukangwago mo ke wona motheo wa mohutana wo wa taodišosengwalo. Ke sona seo go thwego, mmadi o swanelwa ke go se ela hloko.

Mehutana ye mengwe ya ditaodišotšhušumetšo e nepiša bohlatse bja dipalopalo, bohlatse bja bakgoni goba tšona ditsebi, le tše dingwe tšeo e sego tša go ngwalwa. Empa ge e le taodišotšhušumetšo ya go ngwalwa yona e ithekgile ka go goketša le go hlohleletša mmadi gore a itemogele dintlha tšeo di bewago, gagolo ka mokgwa wa go di fetleka le go di sekaseka a nepišitše seo se sekasekwago, gomme a se bapetša le tše dingwe tšeo di nyalelanago le yona.

Go iša pele, Scholes (1969) gona mo letlakaleng leo, o ruma ditaba tša gagwe ka go re:

*A crucial factor in literary persuasion
is the appropriateness of the analogies
introduced, combined with the fact with
which they are employed.*

O gatelela nepagalo ya ditaba tšeo di tšweletšwago go ya ka tirišo ya tšona.

Birch (1993:12) o thekga dikgopolo tše tša ka godimo malebana le taodišotšhušumetšo ka go tšweletša dinyakwa tše tharo tše bohlokwa tša yona, e lego babadi, nepišo le polelo. Ge a bea polelo ka babadi, o hlaloša gore babadi ke ba kakaretšo. Bontši bja bona ke bao ba nago le dikgopolo tša go fapana le tša molaodiši. Mathata ao molaodiši a

lebanego nao, ke a go ba le bokgoni bja go hlohla babadi bao le go leka ka maatla le bokgoni bja go fetola megopolo ya bona, gore ba tle ba kwane le yena. Go tloga mo mohutaneng wo go ilo šetšwa mohutana wa taodišomaikutlo.

5.4.9 Taodišomaikutlo

Ge Scholes (1969:9) a bolela ka taodišomaikutlo o re:

In reading a meditative essay our attention must shift from structure to texture.

Mantšu a rateori yo ge a ka latišišwa gabotse ka tshwanelo, go tlo lemogwa gore o gatelela taba ya maikutlo kudu go feta ya sebopego. Molaodiši o beakanya ditaba tša gagwe gore di kgone go ama maikutlo a mmadi. Ge e le thulaganyo ya yona, le ka mokgwa wo e hlangwago ka wona, ga di nape di lebelelwa bjalo ka dilo tše bohlokwa mo tabeng ye. Ke ka fao a hlalošago gore šedi ya mmadi e swanetše go šutha go tšwa go sebopego e sekamele go maikutlo.

Kgoketšo ya go dira gore mmadi a amogele ditaba tšeo di laodišwago, e nepiša maikutlo ka bophara. Gona mo letlakaleng leo, Scholes (1969) o tšweletša gore mo go taodišosengwalo ya maikutlo go na le

dikokwane tšeo di swanago le tša taodišokanegelo. Godimo ga moo, e na le ditiragalo tšeo di golelago godimo go iša sehloeng go fihlela go khunollo ya lehuto goba yona tharollo ya ditaba. Go dira seo mongwadi wa taodišosengwalo ya mohuta wo o kgetha mantšu ka bokgwari le mafokwana a go tanya mmadi.

Go iša pele ke gore peakanyo ya ditaba tšeo di laodišwago e swanetše go hlokomelwa gore dintlha tše kgolo di se ke tša tlišwa pele ga nako empa di bewe mafelelong. Mongwadi o thoma ka ntlha ye e sego maatla kudu gomme a latela ka yeo e e fetago ka maatla a šoma ka maikutlo a mmadi go fihlela a tsenya mmadi mafulong ao yena mongwadi a lego go ona. Go iša pele nyakišišo e tla lebelela dintlha tše bohlokwa tša taodišodikgopolo.

5.4.10 Taodišodikgopolo

Alexander (1965:103) o hlaloša mohutana wo wa taodišosengwalo ka go re:

An argumentative essay in many ways is similar to an abstract one in that it is concerned almost entirely with ideas.

Tabakgolo mo taodišongsengwalo ya dikgopolo, go kwagala o ka re se bohlokwa kudu mo go yona, ke go ithekga ga yona ka dikgopolo go feta ditaba tše dingwe tšeo mongwadi a ngwalago ka ga tšona. Phapano ye kgolo magareng ga yona le tše dingwe tšeo di nošanago meetse le yona, ke go re taodišosengwalo ya dikgopolo e laodiša kgopolo ye e rilego, gape ya ba ya nepiša mathata a a rilego. Molaodiši le yena ga a nape a lokologile mo e lego gore a ka kgona go hlatholla taba goba kgopolo ka mokgwa wo yena a ratago ka wona.

Bokgoni bja go šomiša monagano le go beakanya dikgopolo ka bothakga le tatelano ya maleba, ke tšona dikokwane tše bohlokwa mohutaneng wo wa taodišosengwalo.

Molaodiši o swanetše go tšama a tlaleletša ka tsebokakaretšo ye ntši go ya le ka boitemogelo bja gagwe. Seo molaodiši a se tsebago se bohlokwa kudu ge a laodiša ditaba tša gagwe ke gore a tšame a fahlela ka mabaka ao a amanago le tsebo yeo ya gagwe. Go ka tiišetšwa ka go fo re tsebokakaretšo ya molaodiši e tšea maemo a pele go na le seo a inaganelago sona goba a se bonago. Dobrée (1946:32) o ruma ditaba tše tša taodišosengwalo ya dikgopolo ka go re ke: *'The essay of ideas'*. Bjale nyakišišo e tla lekodišiša dintlha tše bohlokwa tša taodišotshekatsheko.

5.4.11 Taodišotshekatsheko

Alexander (1965:58) ge a hlaloša taodišotshekatsheko o re:

*...literary essay presupposes a
detailed knowledge of certain texts.*

Tabakgolo mo ke gore go nyakega tsebo ye e nabilego go sekaseka sengwalo goba dingwalo tša mohuta wo o rilego. Molaodiši gotee le mmadi ba swanetše go ba le tsebo ya maleba mabapi le dingwalo tše di sekasekwago ka gobane mongwadi o ikgethela sengwalo seo a ratago go tšweletša dikgopolo tša gagwe go sona gomme a ngwala ka ga sona ka maitekelo a go ntšha sa mafahleng a gagwe.

Birch (1993:14) yena o hlaloša taodišotshekatsheko go ya ka dikarolwana tše tharo, e lego babadi, nepo le polelo. Ge a hlaloša ditaba malebana le babadi o re babadi e ka no ba morutiši wa molaodiši goba baithutikayena ba molaodiši. Ka tshwanelo babadi bao ba tla be ba šetše ba badile dingwalo goba sengwalo seo, gomme go feta fao ba na le tsebo ka ga seo mongwadi a ngwadilego ka sona. Taba yeo e dira gore babadi ba kgone go ba le kwešišo ye e tseneletšego le go tšweletša kwešišo ye mpsha ka seo se fetlekwago. Mabapi le nepo Birch gona mo letlakaleng leo o re taodišosengwalo ya mohuta wo e lebane le go laetša gore mongwadi o naganne ka ga

mehuta ye e fapafapanego ya dingwalo gomme a ba a rerišana le bangwekayena gore a di kwešiše gabotse, go bontšha kamano, phapantšho goba bobedi bja tšona magareng ga dingwalo tša go fapafapana, le go bapetša lefase la dingwalo le bophelo bja nnete bjo bo phelwago ka tlwaelo. Birch o ruma ditaba tšeo ka gore polelo ye e šomišwago e swanetše go ba ye e amogelelegago go babadi ka bophara.

Bjale go ka akaretšwa ka go tšweletša dinyakwa tša mehutana ya ditaodišosengwalo go ya ka moo borateori ba di bonago ka gona. Go ya ka Holman (1972:204) ba re taodišosengwalo e ka lemogwa ka dinyakwa tše di latelago, e lego, (a) go laodiša ditaba tša metlae, (b) go laodiša ditaba tše di lego mabapi le kgaogelo, (c) ke ditaodišosengwalo tšeo gantši di hlametšwego lethabo, (d) ke ditaodišosengwalo tše di lebanego le ditlwaelo tša bophelo, (e) ke ditaodišosengwalo tše di tšweletšago seemo se sefsa ditabeng, (f) ke ditaodišosengwalo tšeo di lokologilego le (g) gomme gantši ke ditaodišosengwalo tša direrwa tša go se felelele.

5.5 THUMO

Kgaolo ye, e hlalošitše mehuta ye mebedi ya ditaodišo, e lego taodišosemolao le taodišosengwalo. Godimo ga moo go gateletšwe phapano magareng ga mehuta ye mebedi ye ya ditaodišo. Mehuteng ye mebedi ye nyakišišo e kgethile go hlaloša mohuta wa

taodišosengwalo go feta taodišosemolao ka lebaka la gore taodišosengwalo e lebane le kgolo le tšwetšopele ya ditaodišosengwalo tša Sepedi.

Taodišosengwalo, yona e arotšwe ka mehutana ye lesometee, e lego taodišopaka, taodišoboitaodišo, taodišotlhaloši, taodišokanegelo, taodišokgopodišišo, taodišotlhalošokgopodišišo, taodišoboikgopodišišo, taodišotshušumetšo, taodišomaikutlo, taodišodikgopolo le taodišotshekatsheko. Tlhalošo ya mehutana ye ya ditaodišongsewalo e bohlokwa ka gobane e lebane thwi le kgolo le tšwetšopele ya ditaodišosengwalo tša Sepedi ka gore bangwadi ba ditaodišosengwalo tša Sepedi le bona ba ngwadile go ya ka mehutana ye.